

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.

КРИТИКЕ, ПРИКАЗИ, ИЗВЕШТАЈИ

Vladimir I. Georgiev, *LA LINGUA E L'ORIGINE DEGLI ETRUSCHI*
(Језик и порекло Етрураца), Editrice Nagard, Roma 1979, 133 стр.

Енигма коју већ вековима намеће нерешено питање порекла Етрураца и, у вези с тим, досадашњи неуспели или само делимично успели покушаји да се одгонетну записи на њиховом језику доприноси да и ову књигу прихватимо с резервом. Разлози су оправдани. Поменимо само најзначајнија тврђења која су се у вези с тим чула у послератном периоду, понекад и од једнострано или недовољно обавештених посленика, који су, у готово свим случајевима, показивали велики ентузијазам и жељу да компаративним методом изврше реконструкције и реше проблем. Тврдило се да у Етрурцима треба искључиво видети једно северногрчко племе, потом се указивало на њих као на народ који се може сврстати у илирско-трачку групу, па је, према томе, њихов језик један рани стадијум данашњег албанског језика, или је било и мишљења по којима су они сродници Рета, који се не убрајају у Индоевропљане. Бројни записи на етрурском језику, писани грчким алфабетом, и до данас су остали неодгонетнути, и поред настојања врских прегалаца који су дали драгоцене доприносе проучавању етрурске културе и реликата, уклопљених понекад, преко латинског и романског наслеђа, у свеопшту баштину. Дешифровању етрурског језика нису допринели ни тзв. златни листићи из Пиргија, откривени пре једне и по деценије. Иако је

и ту реч о двојезичном тексту, писаном на етрурском и феничанском, проблем остаје отворен, јер две садржине нису потпуно исте. Дакле, ако је почетком треће деценије прошлог века розетски камен, двојезични текст на грчком и египатском (писан хијероглифима), омогућио Ж. Шамполиону да дефинитивно скине тајну са египатског писма, овде такав подухват није био могућан: схваћен је једино смисао записа, али није одгонетнут језик. Не упуштајући се на овом месту у разне теорије у вези са пореклом Етрураца и њиховим језиком, које су у њима виделе час аутохтоне становнике старе Италије, час Индоевропљане, час преиндоевропљане (како произлази и на основу неких радова које смо раније поменули), стичемо утисак — нарочито ако се осврнемо на чисто лингвистичке странице књиге коју приказујемо — да проблем и није могао да буде решен онако како је то учињено у овој студији док нису извршене извесне предрадње. А оне би се заснивале на скидању копрене са хетитског, тј. на процесу који је завршен у међуратном периоду захваљујући чешком научнику Б. Хрозном и његовом успешном дешифровању хетитских текстова, писаних хијероглифским и клинастим писмом. На основу тога овај језик је сврстан у групу раних (према нашем садашњем знању) индоевропских језика, што је омогућило не само

даљи рад на његовом проучавању већ и на повезивању са суседним језицима у Малој Азији и на Балкану, као и на отварању једне нове димензије у идноевропеистици, димензије непознате до половине нашег столећа: постојање заједничке хетитско-лувијске језичке групе, којој је припадао и језик Либана и Тројанаца, као и житеља многих острва у Егејском мору, што је данас у науци прихваћена чињеница.

Прелазећи на приказивање књиге, желели бисмо да избегнемо прве стране под насловом *Prefazione* [*Предговор*], јер на њима аутор, у облику новинских интервјуа, објављених у више листова, води полемику са М. Палогиниом и његовим следбеницима, групом најпознатијих данашњих стручњака за етрурско питање.

Introduzione [*Увод*] се кратко осврће на историју Етрураца, народа који је живео на територији средње Италије, између VIII и I века пре н.е. и који је понекад продирао и на југ и север и зрачио обалама Тиренског мора, да би се постепено утопио у Римљане, делећи судбину не само италијанских народа него и највећег броја народа који су били под влашћу Рима. Тај моменат треба и посебно истаћи кад је реч о овом народу који је био лимитрофан с Латинима, с којима је живео у симбиози. Бугарски научник је у праву кад тврди, држећи се података које су оставили писци старог века, да су Етрурци дошли у Италију из северозападног дела Мале Азије, што другим речима значи да је Вергилије, пишући своју *Енеиду*, користио традицију која је у Августово време још увек била жива, не везујући се искључиво за митологију. Томе иду у прилог и најновија ископавања која несумњиво говоре о доста раном присуству индоевропских племена у јужној Италији, а не и на северу полуострва, док је традиција тројанског порекла Етрураца у старом веку заиста постојала. На крају, било је више индиција којих се један број научника повремено држао, а оне су подржавале један приступ који је В. Георгиев прихватио, и то

лингвистички, уз коришћење историјских и других постојећих података, заснивајући пре свега своје поставке на компаративном разматрању.

Кад је реч о етрурском језику и методу који је бугарског научника довео до значајних резултата које излаже у овој књизи, односно до дешифровања етрурског језика — како сам каже —, од следећих седам поглавља треба указати на два наредна. То су друго и треће поглавље. Оба су лингвистичка у најужем смислу речи. Док се у једном говори о примењеном методу који је омогућио решење питања, у другом се дају конкретни докази ауторових твђења.

У другом поглављу, *Il problema della lingua* [*Питање језика*], водећи рачуна о хронологији настанка сачуваних записа на етрурском језику, Георгиев налази да се они могу сврстати у две групе: у старију, коју везује за период од VII до IV, и млађу, коју везује за раздобље од III до I века пре н.е. Пошто је потом указао на скромне и незадовољавајуће резултате до којих су посленици са овог подручја дошли пре њега применом *етимолошког* и *комбинованог* метода (нагласимо да је међу њима било мало правих лингвиста!). В. Георгиев истиче да је таквим поступком било немогуће наћи право решење *етрурске енигме*. О методу кога се сам прихватио, он дословно пише следеће (стр. 18): „Да бих дешифровао етрурски језик, применио сам нов метод, *морфолошки*, тј. *метод морфолошког модела* или *морфолошке статистике*. Познато је да речи могу лако да се позајме из једног језика и да пређу у други, али граматички елементи, као деклинације именица и наставци глагола, заменице итд., могу тешко да се позајме. *Морфологија је најкарактеристичнији и најстабилнији део лингвистичке структуре*... Па ако би се дешифровао етрурски, тј. да би се разумели етрурски текстови, потребно је утврдити његове сродничке односе са језиком или са језицима са којима је у блиском сродству.” Пошто је истакао значај морфологије, која је

веома значајна за индоевропску језичку групу, првенствено за старије и најстарије језичке фазе, аутор приказује морфолошки систем етрурског језика упоређујући га с хетитским. Затим, у наставку, В. Георгиев истиче да је у етрурском и хетитском језику реч о два дијалекта једног истог језика — једном западном и другом источном. Тешкоћа је само у томе што су најмлађи хетитски записи познати из XII века, а најстарији етрурски из VII века пре н. е., тако да међу њима постоји празнина од пет столећа. Следећи примери које аутор у истом поглављу наводи у потврду својих теорија неопобитно говоре да данас, кад је реч о етрурским текстовима, можемо прећи на њихово превођење, а не искључиво на евентуално тумачење, као што се раније практиковало. Читаво поглавље је документовано многим преводима са етрурског на латински и италијански. У поређењу са примерима који су другде тумачени другачије, рекли бисмо да ово излагање делује убедљиво. Аутор свагда води рачуна о дијакроном моменту, наглашавајући разлике које су у међувремену настајале у једном истом језику.

Треће поглавље, *Etrusco ed ittita — un confronto degli elementi noti della grammatica etrusca* [Етрурски и хетитски — упоређење познатих елемената етрурске граматике] пружа не само широку већ и убедљиву слику ауторових настојања да покаже блиску сродност два језика у фонетици, морфологији и синтакси, као и у грађењу речи. Поред већ поменутог, документацији иде у прилог и краћи речник етрурско-хетитских подударности у области лексике. Укратко, оба поглавља, узета као целина, пружају несумњиву потврду закључцима бугарског научника.

Остала поглавља, иако претежно заснована на лингвистичким поставкама, представљају културноисторијска разматрања која поткрепљују оно што је речено у претходним поглављима.

Тако, четврто поглавље, под насловом *L'origine degli Etruschi*

[*Порекло Етрураца*], показује, уз помоћ старих египатских извора, да су топоними *Троја* и *Етрурија* (данас *Тоскана*) у блиској вези, с обзиром на то да други топоним поседује протетично *e*, као и да у етрурском нема вокала *o*.

Пето поглавље, *La situazione etnica nell'antica Asia Minore nord-occidentale* [Етничка ситуација северозападне Мале Азије у старом веку], приказује етничко и лингвистичко стање које смо нагласили на почетку овог приказа. Сеоба Тројанаца у Италију наступила је после рата опеваног у *Илијади*, који су Микенци успели да добију и да осигурају себи превласт на Егејском мору као што су то учинили и нешто раније, истиснувши са овог подручја Крићане.

Шесто поглавље, *La lingua dell'iscrizione di Lemno* [Језик натписа са Лемноса] дешифриује овај документ који је — по речима аутора — језички веома близак етрурском, а датира из VII или VI века пре н. е.

Седмо поглавље, *L'origine della mitologia etrusca* [Порекло етрурске митологије] указује на тесну повезаност етрурске културе са културама малеоазијских и балканских народа.

Осмо поглавље, *Quadro cronologico della storia del popolo etrusco* [Хронолошки преглед историје етрурског народа] даје главне моменте историје овог народа, почевши од његовог доласка у Италију.

Књига се завршава краћом Библиографијом.

Када се има у виду да се више пута тврдило да су непознати језици дешифровани, што није миомисло ни етрурски, а што је у току краћег или дужег периода оповргавано, мишљења смо да и тврђења у овој књизи треба примити с резервом, првенствено док се методом бугарског научника не буду прочитали и дужи етрурски записи, којих није мало. За разлику од других књига које говоре о Етрурцима и њиховом језику, овде је реч о тврђењима које је изрекао добро информисани лингвиста, а не истраживач из неке

друге, суседне области. Међутим, ако је реч о анализи којом је В. Георгиев дошао до својих тврђења и о методу који је применио, њих треба само поздравити и очекивати даље резултате, првенствено ако имамо у виду многе табеле и поребења која је дао да би поткрепио своје тезе. Ако буде тачно, ово откриће довешће и до промене неких гледишта са којих су историчари полазили при разматрању најстарије прошлости ме-

дитеранских народа. Кад је реч о лингвистици, пре свега индоевропеистици, она ће будућим генерацијама пружити слику која се знатно разликује од слике коју ми данас имамо о њој. Не сумњамо да ће се она разликовати и више него што се разликује упоредна граматика Франца Бопа од упоредне граматике индоевропских језика каснијег периода.

Момчило Д. Савић

Virgil Căndea, RATIUNEA DOMINANTA
(Владавина разума), Kluž — Нарока 1979, 381 стр.

Под овим насловом, који је превод на румунски језик једног дела непознатог филозофа александријске школе из I века пре н. е., дела које је Еразмо Ротердамски својевремено превео на латински (1524. године) као *De imperatrice ratione*, румунски аутор Вирџил Кандеа, одличан познавалац не само румунске литературе већ и европских и балканских књижевности, нарочито њихових старијих периода, дао је неколико студија културно-историјске садржине. Реч је о посебном сагледавању неких појава не само у румунској књижевности и у стремљењима на културном пољу него и о идејама које су се у одређеном периоду, тј. током XVII века, испољиле у многим књижевним и у другим делима, као и у схватањима људи од пера на читавом Балкану или, према аутору, на европском Југоистоку.

После краћег Увода В. Кандеа даје својих пет студија које су настале током дужег периода. Међутим, све их повезује заједничка нит: у средишту ауторове пажње су путеве којима је текао преображај у схватањима интелектуалаца и људи од пера разних балканских народа при постепеном напуштању старих, преживелих средњовековних поимања и уклапању у струјања која су зрачила са Запада, почевши од ренесансе и надаље, или која су се аутохотно јављала, без обзира на језик којим су писана дела о којима је реч, с обзиром на то да је Балкан

одувек био подручје на коме вишејезичност није чинила препреку комуницирању међу људима.

Прва од ових студија, под насловом *Румунски хуманизам* која се састоји из више поглавља (*Периоди и путеви продирања хуманизма у румунске земље, Хуманисти у румунским земљама, Репрезентативне особине румунског хуманизма, Латинско порекло — племенитост и цивилизација, Одлике народног језика, Оплемењавање путем културе, Рационалан човек и идеал овоземањаског живота*, итд.), може да заведе читаоца ако не схвати да је аутор посматрао хуманизам на посебан начин, налазећи му многоструке корене, а не само везујући га за поједине утицаје који су на румунској територију допирали усамљено, преко Балкана или преко Пољске.

У другој студији, *Хуманизам Удриште Настурела и агонија културног славонизма у румунским земљама*, приказано је постепено продирање хуманистичких идеја у румунску књижевност. Реч је не само о делима која су писана на румунском језику већ и о делима која су — на румунској језичкој територији — имала дугу традицију на словенском, посебно ако се зна да се први писани споменик на румунском језику јавља касно, тек 1521. године. Према томе, аутор је у праву ако појаву коју прати види не само у делима писаним на румунском језику већ и у списима који су им претходили на словенском,